

Bijlage 6 bij het boek “Het fort Sint Anna in de polder van Namen” van J.M.G. Leune Gebeurtenissen in de aanloop naar de bouw van het fort St. Anna in de polder van Namen en de verovering van het fort door Staatse troepen, 1627-1632

In het kader van mijn studie naar de geschiedenis van het Scheldefort Sint Martijn op Hoogerwerf stelde ik een overzicht samen van gebeurtenissen in de Zuid-Westelijke delta die voor een goed begrip van die geschiedenis van belang kunnen worden geacht. De beschreven gebeurtenissen zijn evenzeer van belang voor de reconstructie van het ontstaan en de verovering van het fort St. Anna in de polder van Namen. Het overzicht bevat talrijke details van de Spaanse voorbereidingen van een grootscheepse aanval op de Republiek die zou uitmonden in de “Slag op het Slaak” die plaatsvond op 12 september 1631. Enigszins aangepast is dit overzicht als volgt.¹

- 1627 (aug.) In het kader van hun streven om hun machtspositie in het zuidwestelijke deltagebied te versterken besluiten de Spanjaarden om op de zuidwestpunt van het eilandelijke schor Hoogerwerf een fort te bouwen dat zij de naam St. Martijn geven en dat later meestal kortweg als het fort Hoogerwerf is betiteld of, voluit, als Sint Martijn op Hoogerwerf. Met de bouw wordt in augustus 1627 begonnen.² De aanleg valt samen met een aanzienlijke versterking van de Spaanse vesting Zandvliet. De Gecommitteerde Raden van Zeeland [in het vervolg: de GR] alarmeren hierover op 7 augustus 1627 de Staten-Generaal in Den Haag.³
- 1627 (7-8) Vanuit Liefkenshoek bericht kapitein Severijn Hoemaker aan de Staten-Generaal over zijn pogingen om iets tegen de bouw van het nieuwe Spaanse fort en de versterking van Zandvliet te ondernemen.⁴ In Bergen op Zoom arriveren die dag zeven Staatse cavalerie-eenheden, waarmee het totale aantal eenheden met paarden op acht kwam. Daarbij voegen zich elf vendels voetvolk. Diezelfde dag arriveren in Zandvliet vanuit Breda en uit de oude garnizoenen van Arthois vijf Spaanse vendels voetvolk, in totaal 700 man.⁵
- 1627 (8-8) Staatse soldaten, gekomen met sloepen vanuit fort Lillo, trachten Spaanse wachtposten op de dijk bij Zandvliet te overvallen. Zij worden betrapt. De Staatse soldaten schieten twee Spaanse soldaten dood, verwonden er zes en nemen er twee gevangen. Zij keren met hun sloepen terug naar Lillo.⁶
- 1627 (19-8) Vanuit Steenberghe bericht Romein van Wijngaerden [toen commandeur aldaar] de GR dat die dag een soldaat uit zijn compagnie, die in Zandvliet gevangen had gezeten, was teruggekomen met het bericht dat een Spaanse legermacht, bestaande uit 300 soldaten die uit Vlaanderen zijn gekomen en een deel van het regiment van Ducq de Borneville, op weg is naar Zandvliet.⁷
- 1627 (27-8) Die nacht tussen 2 en 3 uur varen vanuit Zandvliet ettelijke Spaanse sloepen en vele kleine schuiten met soldaten en bootsgezellen naar Zuid-Beveland, kennelijk met de bedoeling om op te trekken naar Goes. Vanwege het lage water raken zij nabij Valckenisse aan de grond en komen 10 tot 12 uur vast te zitten. Vanaf de dijken en door Staatse oorlogsschepen wordt op de Spaanse soldaten geschoten. De Spaanse vloot keert op 28 augustus in Zandvliet terug. Een Spaanse soldaat uit Mechelen die in zijn knie was geschoten wordt naar Antwerpen vervoerd.⁸
- 1627 (6-9) De Staten-Generaal besluiten om aan de Prins van Oranje [= prins Frederik Hendrik] op te dragen om zoveel troepen onder een bekwame leiding naar het schor Hoogerwerf te sturen als nodig zou zijn ter verhindering van de bouw van het fort. Het wordt “uiterst belangrijk” geacht dat de Spanjaarden daar geen voet aan de grond krijgen. Anders zouden zij de vaart over de Schelde (de Oosterschelde) en de Honte (de Westerschelde) kunnen belemmeren.⁹

---

¹ Het is oorspronkelijk opgenomen in mijn boek over het fort St. Martijn op Hoogerwerf; zie: <http://www.hanleune.nl/fort-sint-martijn-op-hoogerwerf/121-inleiding-en-digitale-versie-van-het-boek>.

² De Groot, 1681, (aanhangsel, p. 18 en 19). In deze bron wordt, zonder bronvermelding, als startdatum van de bouw van het fort Hoogerwerf 4 augustus 1627 vermeld.

³ NA, Resoluties Staten-Generaal, 7-8-1627, fol. 2.

⁴ Idem, 9-8-1627, fol. 9.

⁵ Nieuwe Tijdinghen, 13-8-1627.

⁶ Idem.

⁷ ZA, SZ, inv. 1242.

⁸ Nieuwe Tijdinghen, 1-9-1627.

⁹ NA, Resoluties Staten-Generaal, 6-9-1627, fol. 1.

- 1627 (6-9) Johan Boreel (1577-1629), raadpensionaris van Zeeland, schrijft vanuit Middelburg aan de secretaris van prins Frederik Hendrik, Constantijn Huygens, over (o.m.) fortificatiewerkzaamheden van de Spanjaarden op Hoogerwerf (“*Schorre en Vate ofte Drenck van de Agger*”) en Zandvliet. Daarover ontving het gewest Zeeland een bericht van de commandeur van Lillo d.d. 2-9-1627. Sommigen oordelen dat de vijand niet op Hoogerwerf zal blijven “*want hij nijets tamelijck en fortificeert op Santvliet, dat hem nogtans moet dijnen tot ruggē*” [verondersteld werd dat de Spaanse vesting te Zandvliet rugdekking verschafte voor de bouw van het fort Hoogerwerf]. “*Het compt wel*” [het komt goed uit] dat er nog vier compagnieën naar Bergen op Zoom zijn gezonden. “*Wij [het gewest Zeeland] sullen dije distribueren mette beste voorsorghe tot naerder order van sijne Ex.cie*”. [Over hun inzet moet nog door prins Frederik Hendrik worden beslist].¹⁰
- 1627 (7-9) De gouverneur van Bergen op Zoom, Louis de la Kethulle, heer van Rijkhoven, informeert de Staten-Generaal over de voortgang van de bouw van het fort op Hoogerwerf.¹¹
- 1627 (13-9) Prins Frederik Hendrik bericht de Staten-Generaal dat hij het niet raadzaam acht om waardgelders af te danken, mede gelet op de noodzaak om iets te ondernemen tegen de bouw van het fort op Hoogerwerf.¹²
- 1627 (21-9) In de voorafgaande nacht en de ochtend van 21 september overmeesteren de Spanjaarden de halve maan “*liggende voor op den punt van Blaugaren aent Slupsken*”, die daar vanaf 15 september door Staatse eenheden vanuit Lillo wordt gebouwd.¹³ Er sneuvelen twee Spaanse soldaten, waaronder één uit de compagnie van de graaf van Henin. De Staatse vluchten en laten in de halve maan ammunitie, potten, pannen en een trommel achter. Deze worden door de Spanjaarden meegenomen, evenals enkele gevangenen.¹⁴
- 1627 (29-9) De Staten van Holland bespreken de fortificatiewerkzaamheden te Zandvliet en op Hoogerwerf.¹⁵
- 1627 (8-10) De Staten van Zeeland beraadslagen over fortificatiewerkzaamheden van de Spanjaarden te Zandvliet en op Hoogerwerf. Naar aanleiding van een brief van de prins van Oranje [Frederik Hendrik] d.d. 25-9-1627 en gelet op de resultaten van een beraadslaging van de GR, gebaseerd op een rapport van de gouverneur Haulthain [Willem Soete van Houthain, toen o.m. gouverneur van Sluis] en de ingenieur [David van] Orliens, worden de GR gemachtigd “*te doen 't gene de meeste versekertheyt van den Lande is uytwysende ende vereyschende*”. [De GR worden gemachtigd om tegenmaatregelen te nemen]. Bij de uitvoering van dit besluit dient een “*behoorlycke secreetheyt*” in acht te worden genomen.¹⁶
- 1627 (18-10) Van de Admiraliteit van Amsterdam worden twee schepen (zogenoemde pleiten) onder leiding van de kapiteins Pieter van Mierop en Sibert Vijgh naar Zeeland gestuurd om te gebruiken bij operaties tegen Spaanse schepen bij Zandvliet [en Hoogerwerf].¹⁷ Zij arriveren met 30 koppen kort voor 30-10-1627.¹⁸
- 1627 (2-11) De Staten-Generaal aanvaardden een voorstel van de Raad van State om als tegenzet tegen de versterking van de Spaanse vesting Zandvliet en de bouw van de forten St. Ambrosius en St. Martijn een “*retranchement*” bij het Blauwgarens Gat te bouwen en daar vijftien [sic] compagnieën soldaten te legeren. Met het aardwerk (afgezien van de hutten, de brandstof, de verlichting en andere benodigdheden) zou een bedrag van zes tot zeven duizend gulden zijn

10 Worp (bew.), 1911, p. 221-222.

11 NA, Resoluties Staten-Generaal, 9-9-1627, fol. 6.

12 Idem, 16-9-1627, fol. 2. Waardgelders waren soldaten die in tijdelijke dienst werden geworven voor de bewaring van orde en rust. Zij werden betaald voor hun beschikbaarheid, ook als ze niet in actie dienden te komen (waardgeld = wachtgeld).

13 Een halve maan is een in de hoofdgracht van een vesting gelegen buitenwerk, dienend tot dekking van de uitspringende punt van een bastion (de saillant) of van een ravelijn.

14 Nieuwe Tijdinghen, 27-10-1627.

15 Stellingwerff en Schot, 1957, p. 447.

16 ZA, Notulen Staten van Zeeland, gedrukte versie, 8-10-1627, p. 235.

17 Stellingwerff en Schot, 1957, 18-10-1627, fol. 9.

18 ZA, SZ, inv. 1242, brief van gouverneur Haulthain aan de GR van Zeeland 30-10-1627.

gemoeid. De betaling diende door het gewest Zeeland te worden geregeld.¹⁹ Daarmee werd de basis gelegd voor de bouw van het fort Frederik Hendrik (op de grens van de polders van Berendrecht en Lillo) dat vermoedelijk eind 1628 operationeel werd.

- 1627 (10-11) Vanaf de dijk bij Zandvliet worden Staatse schepen beschoten. Daarbij sneuvelt de mast van een van deze schepen.²⁰
- 1627 (13-11) Commandeur Severijn Hoemaker bericht vanuit Liefkenshoek aan de GR dat Spinola op 12-11-1627 in Antwerpen is gearriveerd. De gasthuizen liggen daar geheel vol met zieken. De Spanjaarden beramen plannen om naar Goes te trekken en naar het land van Terneuzen. Ze zouden van plan zijn deze gebieden onder hun “contributie” te brengen.
- 1627 (13-11) Ambrosius Spinola brengt vanuit Antwerpen een inspectiebezoek aan Zandvliet.²¹
- 1627 (29-11) De Staten-Generaal geven aan de gouverneurs te Bergen op Zoom [Louis de Kethulle] en Lillo [Jacques Broucsaut] opdracht om goederen die zijn bestemd voor het Spaanse leger te Zandvliet in beslag te laten nemen.²²
- 1627 (3-12) Commandeur Severijn Hoemaker bericht vanuit Liefkenshoek aan de GR dat in Zandvliet Spaanse soldaten worden verwacht uit het regiment van graaf Hendrik van den Bergh.²³
- 1627 (7-12) Zandvliet en omgeving worden door een springvloed zwaar getroffen. De forten St. Ambrosius (Stoofgat) en St. Martijn (Hoogerwerf) (die amper zijn gebouwd) lopen veel schade op.²⁴ Op het laatstgenoemde fort raakt de batterij zwaar beschadigd.²⁵
- 1627 (19-12) Commandeur Broucsaut bericht vanuit Lillo aan de GR dat het onophoudelijk regent waardoor de wegen in Brabant onbegaanbaar zijn. Bevoorrading van het Spaanse garnizoen te Zandvliet via het land is niet mogelijk. Getracht zal worden om bevoorrading via het water tegen te gaan.²⁶
- 1627 (23-12) De GR verzoeken de Staten-Generaal om zes sloepen die ingezet kunnen worden om de toevoer van goederen vanuit Antwerpen en het fort Kruisschans naar Zandvliet te verhinderen. Hierover wordt advies ingewonnen van de Admiraliteit te Rotterdam.²⁷ Op 9-1-1628 bericht de commandeur van Lillo aan de GR dat hij hoopt dat de aangevraagde zes sloepen spoedig zullen arriveren.²⁸
- 1627 Vermoedelijk in een van de laatste maanden van dit jaar (maar blijkens de signatuur zeker in 1627) vervaardigt Heijndrick de Putter (landmeter en commies der fortificaties te Lillo) een kaart van het gebied tussen Lillo en Tholen. Op deze kaart is het fort Hoogerwerf afgebeeld. Het is vermoedelijk de eerste keer dat dit van Staatse zijde is gebeurd.²⁹ De vesting wordt weergegeven zoals deze waarschijnlijk kort daarvoor door de Spanjaarden in gebruik was genomen. Een van de kennelijk beoogde (gebruikelijke) vier bolwerken (bastionpunten) was nog niet gereed, dan wel reeds beschadigd door de stormramp van 7-12-1627.³⁰
- 1628 (10-1) Een Staatse eenheid met 200 paarden tracht vanuit Bergen op Zoom een convooi met 65 nieuwe Spaanse ammunitie-wagens te onderscheppen. De Spaanse gouverneur van Zandvliet stuurt vanuit Zandvliet een cavalerie-eenheid met veel voetvolk. De Staatsen trekken zich terug. De

---

19 NA, Resoluties Staten-Generaal, 2-11-1627, fol. 8.

20 Nieuwe Tijdinghen, 18-11-1627.

21 Idem.

22 Idem, 29-11-1627, fol. 4.

23 ZA, SZ, inv. 1242.

24 Buisman, 2000, p. 394.

25 Nieuwe Tijdinghen, 17-12-1627; zie voor details bijlage 6. Uit het gebruik van het lidwoord “de” lijkt afgeleid te kunnen worden dat toen in het fort slechts één opstellingsplaats voor geschut (ofwel een batterij) aanwezig was.

26 ZA, SZ, inv. 1242.

27 NA, Resoluties Staten-Generaal, 27-12-1627, fol. 17.

28 ZA, SZ, inv. 1243.

29 Afgezien van een kaart van De Swaef uit augustus 1627 waarop een aanzet tot fortificatie van het schor Hoogerwerf is afgebeeld (Universiteit Leiden, Collectie Bodel Nijenhuis, Port 78 N 117; zie afbeelding nr. 30).

30 De kaart maakte oorspronkelijk deel uit van de collectie De Waard onder nr. 1157; de kaart is aanwezig in het ZA, KZGW, Zelandia Illustrata, deel 1, inv. 1104.

luitenant van de Spaanse kapitein Agiri en nog een andere ruiter waarvan de paarden waren doodgeschoten worden door de Staatse gevangenen genomen. Aan Staatse zijde valt een dode en raken er enkele gewond. Onder de Staatse troepen bevond zich de compagnie van ritmeester Robbrecht van Eeckeren.³¹ Drie van zijn ruiters liepen over naar het Spaanse kamp.³²

- 1628 (19-1) De commandeur van Liefkenshoek toont zich in een brief aan de GR verontrust over de situatie bij Zandvliet. De Spanjaarden zijn bezig zich daar fors te versterken. Ze overwegen spoedig op de hoek van de Agger, aan de zijde van het schor Hoogerwerf, nog een fort te bouwen. Verwacht worden 8000 Spaanse soldaten, merendeels “*Kravaten*” [Kroaten]. Op 17-1-1628 zijn achter Lillo langs 29 vaartuigen (“*soeijen ende pleyten*”) naar Zandvliet vervoerd. Vanuit Mechelen zijn in Antwerpen 45 legerwagens gearriveerd. In het Land van Waas wordt ieder dorpsbestuur verplicht op eigen kosten een sloep ten behoeve van het Spaanse leger te laten bouwen.³³
- 1628 (15-2) Commandeur Severijn Hoemaker bericht vanuit Liefkenshoek aan de GR dat de Spaanse vesting te Zandvliet dagelijks verder wordt versterkt.³⁴
- 1628 (10-3) Commandeur Broucqsaut van Lillo maakt aan de GR kenbaar dat z.i. de Staatse eenheden nabij Lillo met twee tot drie compagnieën versterkt moeten worden.³⁵
- 1628 (11-3) Waargenomen wordt dat er via Lillo en Roosendaal hout wordt vervoerd naar Zandvliet ten behoeve van de Spaanse vestingwerken aldaar [w.o. fort Hoogerwerf]. Van de Staten-Generaal krijgen alle Admiraliteitscolleges opdracht geen toestemming meer te verlenen voor het transport van hout naar de Schelde, Roosendaal of naburige plaatsen.³⁶
- 1628 (13-3) Het dorp Zandvliet wordt door een brand zwaar beschadigd. Vele barakken verbranden met goederen en al. De kerk blijft gespaard. Daarin lagen 300 tot 400 tonnen met buskruit. Anders was het gehele dorp in brand gevlogen. In het Italiaanse, het Spaanse en het Waalse kwartier zijn alle barakken verbrand, die in het kwartier van Arschon bleven staan. Op 31-3-1628 vliegen ook de (20) barakken in dit kwartier in brand.³⁷
Ook op de Staatse redoute Houthain [tussen het fort Frederik Hendrik in aanbouw en de schans Blauwgaren] breekt brand uit, waarschijnlijk door onachtzaamheid.³⁸
- 1628 (20-3) De Staten van Zeeland berichten de Staten-Generaal de uitvoer van sparren, planken of andere “Noorse” goederen naar vijandelijk gebied te hebben verboden. Vanwege de brand te Zandvliet worden deze goederen door de Spanjaarden veelvuldig ingevoerd. De Staten-Generaal nemen met instemming van dit verbod kennis.³⁹
- 1628 (28-3) Afgevaardigden van de Admiraliteit van Rotterdam berichten de Staten-Generaal dat grote hoeveelheden stenen en pannen naar Zandvliet worden vervoerd. Zij vragen of deze uitvoer niet net zoals hout verboden dient te worden. De Staten-Generaal besluiten dat in het vervolg voor het transport van stenen, kalk en pannen via de Kil een speciale akte is vereist, zodat ongewenst transport kan worden verhinderd.⁴⁰
- 1628 (3-4) In Spaanse kring circuleert het gerucht dat van Staatse zijde zou worden overwogen, gebruik makend van de verzwakking van het garnizoen te Zandvliet als gevolg van de brand aldaar, om bij Stabroek een groot fort (een “*fort royaal*”) te bouwen. Die dag arriveren 1000 man Spaanse infanterie en zes Spaanse cavalerie-eenheden in Stabroek. Zo zou de bouw van het Staatse fort aldaar zijn verhinderd.⁴¹

---

31 Deze kocht in 1626 de ambachtsheerlijkheid Stabroek.

32 Nieuwe Tijdinghen, 19-1-1628.

33 ZA, SZ, inv. 1243.

34 Idem.

35 Idem.

36 NA, Resoluties Staten-Generaal, 11-3-1628, fol. 5.

37 Nieuwe Tijdinghen, 5-4-1628.

38 ZA, SZ, inv. 1243, brief van de commandeur van Lillo aan de GR van Zeeland d.d. 16-3-1628. Op 18-11-1628 besluiten de GR van Zeeland tot sloop van de redoute Houthain. Vrijkomende materialen dienden naar fort Lillo te worden vervoerd (ZA, SZ, inv. 490).

39 NA, Resoluties Staten-Generaal, 23-3-1628, fol. 8.

40 Idem, 28-3-1628, fol. 14.

41 Nieuwe Tijdinghen, 5-4-1628.

- 1628 (10-5) In Zandvliet is getracht om de kerk, vol met buskruit, in brand te steken. De brandstichter wordt aangehouden. Verondersteld wordt dat hij tot het Staatse kamp behoort. Na pijniging legt hij een bekentenis af. Pogingen om hem te bekeren [tot het rooms-katholieke geloof] mislukken.⁴²
- 1628 (11-6) De commandeur van Liefkenshoek bericht aan de GR dat de Spaanse vesting bij Zandvliet verder wordt versterkt. Via de Kruisschans zijn 13 pleiten vol met soldaten naar Zandvliet vervoerd.⁴³
- 1628 (9-8) Die nacht wordt een Staatse galei, die geposteerd lag tussen de forten Ambrosius en Blauwgaren, vanuit Zandvliet onder leiding van de Spaanse luitenant-admiraal Jacob Jansen [Boeij] en de Spaanse kapitein Marcus de Keyser overvallen en buit gemaakt. De Staatse kapitein Kuyper [vermoedelijk identiek met Cornelis Marinissen Kuyper] wordt doodgeschoten. Er sneuvelen aan Staatse zijde nog twee bemanningsleden; drie raken zwaar gewond. Aan Spaanse zijde vallen twee doden. Een in de buurt liggend Staats oorlogsschip ziet geen kans om te hulp te komen. Met de buit (waaronder buskruit, pieken, musketten en wijn), de doden, gewonden en 34 gevangenen wordt de galei opgebracht naar het Spaanse bootsgezellenkwartier tussen Hoogerwerf en Zandvliet en daar begroet met trompetgeschal, tromgeroffel en kanonschoten. De verovering wordt daar op 10 augustus uitbundig gevierd. De galei werd als “*seer schoon* [fraai]” omschreven. De boot had 18 banken en twee metalen boegstukken. Aan boord bevonden zich zes ijzeren stukken en nog eens zes steenstukken [dus twaalf kanonnen]. Een tamboer wordt uitgezonden om bij de Staatsen te informeren naar bereidheid om de gevangenen te “*lossen*” [tegen betaling van losgeld of middels gevangenenruil terug te krijgen].⁴⁴
- 1628 (19-8) Johan Veltdriel, veldgedeputeerde van de Staten-Generaal, meldt dat hij er door dr. Paschasius Turcq, burgemeester van Bergen op Zoom, over is geïnformeerd dat de Spanjaarden voor de bekostiging van de fortificatiewerkzaamheden te Zandvliet een speciale belasting (een “*omslag*”) in het leven zouden hebben geroepen, op te brengen door de inwoners van de gebieden in Brabant die onder contributie staan.⁴⁵ Uit nader onderzoek hiernaar blijkt hiervan geen sprake te zijn.⁴⁶
- 1628 (15-11) ‘s Ochtends is een Staats schip dat geladen was met hout en wagens vast komen te zitten in het slik nabij Zandvliet, ongeveer een mijl van het schor Hoogerwerf. Om het weer vlot te krijgen komen twee sloepen, elk met 20 man, te hulp. De ene kwam van het oorlogsschip van vice-admiraal Marinus Hollaré, die met zijn schip op wacht lag voor het fort Ambrosius, de andere sloep kwam van het oorlogsschip van kapitein Jan Reghenmorter, liggend nabij het fort Hoogerwerf. Zij kunnen het gestrande schip niet vlot krijgen. Vanuit het fort Hoogerwerf roeien 50/60 Spaanse manschappen met twee sloepen ernaar toe. Daarbij voegt zich de Spaanse kapitein Joos Smit met ca. 30 mannen. Het schip wordt overvallen en in brand geschoten. Daarbij worden 20 Staatse manschappen gedood (die in het brandende schip worden achtergelaten) en worden er 25 gevangen genomen, waarvan er 22 gewond waren.⁴⁷
- 1628 (16-11) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR dat hij zal bezien of zich op fort Hoogerwerf nog [Staatse] gevangenen bevinden en ook of het nodig is om de bemanning van het oorlogsschip aldaar te versterken.⁴⁸
- 1628 (27-11) Remeus van den Eynde, tijdelijk commandeur van Lillo, verzoekt de GR om extra compagnieën richting Lillo te sturen. Hij maakt zich zorgen over de verdedigbaarheid van het fort Frederik Hendrik.⁴⁹
- 1628 (30-11) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR over de voortgaande versterking van de vesting Zandvliet.⁵⁰

---

42 Idem, 10-5-1628.

43 ZA, SZ, inv. 1243.

44 Nieuwe Tijdinghen, 12-8-1628. Het is niet duidelijk wat er met de gevangenen is gebeurd.

45 NA, Resoluties Staten-Generaal, 19-8-1628, fol. 9.

46 Idem, 29-8-1628, fol. 6.

47 Nieuwe Tijdinghen, 24-11-1628.

48 ZA, SZ, inv. 1243.

49 Idem.

50 Idem.

- 1628 (3-12) Vanaf zijn oorlogsschip, geposteed bij het Stoofgat, bericht vice-admiraal Marinus Hollare aan de GR dat er aanwijzingen zijn dat de Spanjaarden zich terugtrekken uit Zandvliet en Stabroek; er zou daar nog een gewoon (“*ordinairis*”) garnizoen resteren. De [op 15-11] gevangen genomen Staatse soldaten worden naar Antwerpen gebracht.⁵¹
- 1628 (6-12) David Somer, commies van de vivres en de ammunitieën te Lillo en Liefkenshoek, bericht de GR dat hij zich zorgen maakt over de bevoorrading van het fort Frederik Hendrik, hetgeen de verantwoordelijkheid is van de Raad van State. Hij vraagt toestemming om uit de magazijnen van Lillo en Liefkenshoek levensmiddelen te mogen sturen. Er is genoeg “*ammonitiebier*” in voorraad. Wel is er wateroverlast in de kelders. Hij verzoekt dan ook om toezending van een houten ronde pomp met toebehoren.⁵²
- 1628 (15-12) De commandeur van Liefkenshoek bericht aan de GR dat er [inderdaad] Spaanse eenheden uit Zandvliet en Stabroek zijn vertrokken. Er resteren daar 200 man “te voet” [infanterie] en twee compagnieën paarden [cavalerie].⁵³
- 1628 (30-12) De commandeur van Liefkenshoek bericht aan de GR dat de Spaanse legeraanvoerder Don Carel de Colombo op 18-12 bij Zandvliet, Hoogerwerf en Stoofgat is geweest.⁵⁴
- 1628 Teneinde de scheepvaartverbinding tussen Zeeland en Holland, het gewest Zeeland en de stad Bergen op Zoom beter te kunnen beschermen tegen vijandelijke aanvallen vanuit het zuiden worden bij Bergen op Zoom de forten Moermont, Pinssen en De Roovere gebouwd en wordt bij Steenberg het fort Henricus versterkt.⁵⁵
- 1629 (13-1) De commandeur van Liefkenshoek bericht aan de GR dat Spaanse en Italiaanse soldaten uit Zandvliet zijn vertrokken naar Diest, Mechelen en het Land van Waas. Hun vertrek duurde drie dagen. Er blijven in Zandvliet 1500 Walen achter die ook de omliggende forten [dus Hoogerwerf en Stoofgat] zullen bezetten. Er zijn aanwijzingen dat zich daarbij zes cavalerie-eenheden voegen.⁵⁶
- 1629 (18-1) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR over het gerucht dat de Spanjaarden van plan zijn een fort te bouwen op het Wapperstel [op de linkeroever van de Schelde (gezien vanaf Antwerpen), in de Luyspolder, tegenover Zandvliet] dat zij het Luys noemen.⁵⁷
- 1629 (28-2) De commandeur van Lillo bericht de GR dat drie Spaanse soldaten vanaf het fort Ambrosius zijn overgelopen. Zij vertelden dat op dit fort twee maanden geleden een ingenieur was gekomen (begeleid door een kapitein van het regiment van de hertog van Borneville) om de mogelijkheid te bezien om op het Stoofschor een nieuw, groot fort met een redoute te bouwen en het fort Ambrosius te slopen.⁵⁸
- 1629 (9-3) Viceadmiraal van Zeeland Marinus Hollaere en enkele gecommiteerden van de Admiraliteit van Rotterdam informeren de Staten-Generaal over voorbereidingen van de Spanjaarden te Hulst om met sloepen iets te ondernemen tegen Walcheren. Zij wijzen erop dat de Zeeuwse Admiraliteit over te weinig oorlogsschepen beschikt om daartegen iets te kunnen beginnen. Besloten wordt om hierover te spreken met de prins van Oranje. Intussen wordt de Admiraliteit van Rotterdam dringend verzocht om voor korte tijd enkele binnenschepen of jachten beschikbaar te stellen aan de Zeeuwse Admiraliteit om een vijandelijke aanval af te kunnen slaan.⁵⁹
- 1629 (8-9) De commandeur van Lillo bericht de GR dat hij bezorgd is over de bemensing van het fort Bauwgaren, waarvan de gracht binnenkort weer kan worden gevuld met water, nu de laatste

---

51 Idem.

52 Idem.

53 Idem.

54 Idem, inv. 1244.

55 Van Ham, 1996, p. 47-76; Nijman en Somsen, 2001.

56 ZA, SZ, inv. 1244.

57 Idem.

58 Idem.

59 NA, Staten-Generaal, 1.01.02, inv. 54, 9-3-1629.

bressen zijn gedicht. Bemensing vanuit fort Lillo is niet goed mogelijk omdat daar veel zieken zijn.⁶⁰

- 1629 (1-10) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR dat een bevoorrading van Zandvliet met “volck” en gereedschap is waargenomen. Hij heeft aan [de autoriteiten van] Goes en Tholen geschreven dat ze op hun hoede moeten zijn.⁶¹
- 1629 (5-10) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR over het gerucht dat de vesting Zandvliet “gedemanteleert” [ontmanteld] gaat worden.⁶²
- 1629 (8-11) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR dat hij twee Spaanse sloepen die vast waren komen te zitten achter Oud-Lillo heeft verbrand. Het bleek tot zijn spijt niet mogelijk om ze heelhuids te veroveren.⁶³
- 1629 (8-12) De Staten van Holland delibereren over een vredestraktaat met Spanje. Pensionaris Jacob Cats rapporteert over een onderhoud met de prins van Oranje. Deze heeft gesuggereerd om te eisen dat de vestingen te Lingen, Zandvliet en Hoogerwerf worden ontmanteld (“gedemanteleert”) en “neutrael ghemaect”; daar zou tegenover staan dat van Staatse zijde de forten Oud-Lillo en Frederik Hendrik worden ontmanteld.⁶⁴ De vertegenwoordigers van de edelen en van de steden Dordrecht, Delft, Amsterdam en Rotterdam kunnen zich hiermee verenigen. De andere vertegenwoordigers verklaren zich hiermee niet accoord en wensen een terugkoppeling naar hun “principaelen”.⁶⁵
- 1629 (21-12) De Staten van Holland buigen zich opnieuw over de eisen die aan Spanje dienen te worden gesteld teneinde te kunnen komen tot een vredesverdrag. Tot die eisen behoort een ontmanteling van de Spaanse vestingen te Zandvliet, Hoogerwerf, Lingen en Berck, zonder te vermelden welke forten van Staatse zijde [als tegenprestatie] geslecht zouden worden.⁶⁶
- 1630 (10-1) De Staten van Holland buigen zich opnieuw over de eisen die aan Spanje dienen te worden gesteld. Aan de op 21-12-1629 geformuleerde eisen inzake de slechting van Spaanse vestingen wordt toegevoegd: het fort Papenmuts.⁶⁷
- 1630 (17-2) De commandeur van Lillo bericht de GR dat zijn vaandrig, Pieter Sobry, en de vaandrig van kapitein Cromstrien zich, conform een verzoek van de GR, op 14-2-1630, direct na ontvangst van dit verzoek, naar het fort Hoogerwerf hebben begeven om te bezien welke schade de recente storm en de hoge vloed aan die vesting hebben aangericht. Zo te zien is van een grote schade geen sprake. De vaandrig van Cromstrien ging er daarna nog eens kijken. Gebleken is dat de dam die placht te liggen door een kreek waarover men kon komen tot op de duikeldam door de Spanjaarden is “*uutghenomen*” [verwijderd]. Deze kreek loopt dicht voorbij een van de zijden van het fort. Deze is bovendien uitgediept zodat aan die zijde een dubbele gracht is ontstaan. Met hoog water kan aan die kant het fort niet bereikt worden. Het is gewenst de ontstane situatie bij laag water nog eens te visiteren.⁶⁸
- 1630 (20-2) De commandeur van Lillo bericht de GR dat hij zijn vaandrig nog eens naar Hoogerwerf stuurde voor een “inspectie”. Deze is hedenmorgen teruggekeerd, samen met iemand die hem vergezelde. Het was door de vele sneeuw en het krakende ijs niet mogelijk om zich de afgelopen nacht op het schor te begeven.⁶⁹ In een afzonderlijke brief bericht de commandeur dat er aanwijzingen zijn dat de Spanjaarden een aanval voorbereiden op het fort Blauwgaren. Hij voelt zich genoodzaakt om de wacht aldaar te versterken met soldaten uit het fort Frederik Hendrik.⁷⁰

---

60 ZA, SZ, inv. 1244.

61 Idem.

62 Idem.

63 Idem.

64 De stad Lingen (behorend tot het graafschap Lingen) kwam in 1633 in bezit van het huis van Oranje-Nassau.

65 Stellingwerff en Schot, 1957, deel 4, p. 321-322.

66 Idem, p. 344. Berck [daarom werd bedoeld Rijnberk ofwel Rheinberg, thans in de deelstaat Noord-Rijnland-Westfalen] kwam in 1606 in Spaanse handen. In 1633 werd deze stad door het Staatse leger veroverd.

67 Idem, p. 351-352. Papenmuts was een fort nabij Bonn; in de periode 1620-1624 was deze vesting in Staatse handen.

68 ZA, SZ, inv. 1245.1.

69 Idem.

70 Idem.

- 1630 (4-4) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR dat hij heeft vernomen dat sergeant Marten, majoor op het fort Blauwgaren, naar het Spaanse kamp is overgelopen.⁷¹ In een brief die een dag later aan de GR is geschreven door de commandeur van Lillo wordt de betrokkene omschreven als Maerten Hendrycks, kwartiermeester en kanonnier op Blauwgaren. Hij is in Antwerpen gesignaleerd.
- 1630 (12-4) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR dat Spinola is gesignaleerd op het fort Kruisschans en dat de Spanjaarden bezig zijn zich te versterken in het Land van Waas.⁷²
- 1630 (9-6) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR dat hij 15 tot 16 soldaten uit de compagnie van Arent van Serooskercke had willen inzetten voor een bepaald doel nabij Zandvliet, doch deze kapitein weigerde deze manschappen hiervoor af te staan. Bijgevoegd is een schrijven hierover van de sergeant-majoor van Liefkenshoek, Samuel de Lannoij, d.d. 6-6-1630. Het gedrag van kapitein Serooskercke wordt door de commandeur gekwalificeerd als “*impertinent*”. Serooskercke verklaarde alleen op bevel van de prins van Oranje of de Staten van Zeeland te willen handelen.⁷³
- 1630 (15-6) Vanaf zijn schip “*Den Samson*” bericht de vice-admiraal van Zeeland, Marinus Hollare, de GR dat hij gisteren fort Lillo bezocht en daar vernam dat de Spanjaarden in Antwerpen 18 grote sloepen in gereedheid brengen. Ze worden 16 voeten lang, 14 voeten breed en 4 voeten diep (“*hol*”), zodat ze elk wel 100 man kunnen vervoeren. Ze zouden op 26-6-1630 gereed moeten zijn. Ook zijn er vele kleine schuiten in aanbouw. Er is vermoedelijk een Spaanse actie in de maak.⁷⁴
- 1630 (20-6) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR dat afgelopen zaterdag hoge Spaanse officieren bijeenkwamen in Sint Jansteen, spoedig gevolgd door een generale monsterring van alle Spaanse troepen in de regio. Hij zal trachten troepenverplaatsing naar het Saftingergat en naar Zandvliet tegen te gaan.⁷⁵
- 1630 (20-6) Vanaf zijn schip “*Den Samson*”, gelegen voor het Saftingergat, bericht vice-admiraal Marinus Hollare de GR wederom over de Spaanse vloot die in Antwerpen in gereedheid wordt gebracht. Via de sloepen kunnen 2000 man aan land gebracht worden. Ze zijn gisteren in Antwerpen gemonsterd. Behalve de sloepen zijn er ook vele kleine schuiten gebouwd. Deze zijn 7 voeten breed, 28 voeten lang en 2,5 voeten diep. De boten worden zo gebouwd dat ze via verdrongen land [dus via ondiep water] kunnen varen. Er zullen vele balken mee vervoerd worden die gebruikt kunnen worden om een brug mee te bouwen. Tussen Lillo en de hoek van Valckenisse liggen nu zes Staatse oorlogsschepen en een fregat (“*forgatte*”). Hollare uit zijn zorgen over de omvang en de kwaliteit van de bemanning op deze schepen. Er zijn 30 nieuwe soldaten gekomen, maar drie daarvan zijn jongens en drie tot vier zijn kreupel of blind. Hij verzoekt de GR meer soldaten te sturen.⁷⁶
- 1630 (21-6) De commandeur van Lillo bericht de GR dat hij een spion naar Antwerpen heeft gestuurd die heeft gerapporteerd dat op de sloepen aldaar nog geen kanonnen aan boord zijn. De sloepen zullen waarschijnlijk in Vlaanderen worden ingezet.⁷⁷
- 1630 (1-7) Vanaf zijn oorlogsschip nabij het schor Hoogerwerf bericht vice-admiraal Marinus Hollare de GR dat de Spanjaarden inmiddels in Antwerpen twee van de 18 nieuwe sloepen hebben uitgetreut. De riemen bleken niet lang genoeg; er zijn er wel 60 gebroken. Door gebrek aan

---

71 Idem.

72 Idem.

73 Idem.

74 Idem.

75 Idem. Het was voor de Spanjaarden mogelijk om vanuit Antwerpen via de in 1583 geïnnundeerde St. Annapolder en die van Kallo, achter langs fort Liefkenshoek, ondersteund door het fort St. Marie en het fort bij Kallo, via het Saftingergat de Honte te bereiken. Zo konden de forten Lillo en Liefkenshoek worden ontweken. Een Spaanse oorlogsvloot zou via de Schelde kansloos in noordelijke richting trekken. De kanonnen op de buitenwallen van deze forten en het nabij Lillo geposteerde “wachtschip” van de Admiraliteit van Zeeland en de verderop gelegen oorlogsschepen van deze marine zouden dit stellig verhinderen. Om Zandvliet vanuit Antwerpen te bereiken konden de Staatse forten Lillo en Liefkenshoek eveneens worden ontweken.

76 ZA, SZ, inv. 1245.1.

77 Idem.

geld lukt het moeizaam om bootsgezellen te recruteren. Een dag later informeert ook de commandeur van Lillo de GR over deze Spaanse tegenslagen, weer een dag later gevolgd door zijn collega te Liefkenshoek.⁷⁸

- 1630 (21-7) Vanaf zijn schip bij Zandvliet bericht vice-admiraal Marinus Hollare aan de GR over voorbereidingshandelingen van de Spaanse marine. De bootsgezellen van deze marine te Antwerpen zijn onwillig om dienst te doen vanwege achterstallige betaling. Over dit laatste schrijft op 23-7 ook de commandeur van Lillo aan de GR.⁷⁹
- 1630 (24-7) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR dat hij het schor nabij het Luys heeft geïnspecteerd. Er wordt daar een dam aangelegd. Blijkens geruchten worden de in Antwerpen vervaardigde sloepen naar Oostende vervoerd en van daaruit naar het Land van Schouwen.⁸⁰
- 1630 (30-7) De commandeur van Lillo bericht de GR dat er aanwijzingen zijn dat in Zandvliet 3000 man voetvolk wordt verwacht en enige compagnieën paarden. Er wordt waarschijnlijk een aanslag op de Staatse Scheldeforten voorbereid. De bezetting van deze forten acht hij zorgelijk. In de schans Oud-Lillo verblijven nu 29 mannen en op Blauwgaren 37, tezamen de gehele compagnie van kapitein Van Els [= verm. Geevaert van der Elst]. Op het fort Frederik Hendrik verblijven 85 man, 81 uit de compagnie van kapitein [Cornelis] Snoeck en 4 uit die van kapitein Adelaer. Deze bezetting is in het geval van een aanval niet toereikend. De Spaanse kapitein Daniel heeft weer wat geld gekregen om enig onervaren bootsvolk te betalen, waarmee op de rivier [de Schelde] reeds is geoefend.⁸¹
- 1630 (31-7) Vanaf zijn schip voor het schor Hoogerwerf bericht vice-admiraal Marinus Hollare de GR dat, als de Spanjaarden naar het Land van Schouwen willen trekken, niet duidelijk is of zij via de Agger (“den Hagger”) of via de Honte zullen varen. Beide routes dienen z.i. bewaakt te worden. Hiervoor zijn op beide fregatten 20 extra soldaten nodig die door kapitein [Jan] Reghemorter kunnen worden ingezet. Hollare stuurde zes soldaten naar Vlissingen. Kapitein Warrewijck (Warwijck)⁸² ligt met zijn schip, de smak “Leyde”, in de Braakman. Kapitein Pieter Boone heeft opdracht gekregen met zijn schip te gaan liggen voor “Kouwer Herberge” ofwel “Het Nieuwe Diep”.⁸³
- 1630 (31-7) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de Spanjaarden druk bezig zijn om in Antwerpen sloepen te equiperen. Ze zouden overmorgen klaar moeten zijn. Er zijn daar nog 14 grote sloepen in aanbouw en in Gent nog eens 10. Deze zouden binnen 14 dagen gereed moeten zijn. Met een vergelijkbaar bericht wendt de commandeur van Liefkenshoek zich die dag tot de GR. Hij voegt toe dat op de sloepen ook geschut aan boord wordt gebracht.⁸⁴
- 1630 (2-8) Separaat berichten de commandeurs van Lillo en Liefkenshoek de GR dat de Spaanse vloot gisteren met 14 grote sloepen is vertrokken richting Dendermonde. Daar schijnt geschut aan boord te worden gebracht, dat afkomstig is uit Gent. De eindbestemming is nog niet duidelijk.⁸⁵
- 1630 (4-8) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR dat de Spanjaarden voortgaan met het versterken van hun vloot. In Antwerpen en Mechelen worden nieuwe sloepen gebouwd en in Brugge zijn 80 nieuwe schuiten gemaakt. Hij vreest voor het Land van Schouwen.⁸⁶
- 1630 (6-8) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de in Dendermonde gelegen Spaanse bootsgezellen zijn teruggekeerd in Antwerpen. De Spanjaarden wachten op de komst van nieuwe sloepen. De

---

78 Idem.

79 Idem.

80 Idem.

81 ZA, SZ, inv. 1245.1.

82 Hij is vermoedelijk verwant met Wybrand van Warwijck, vice-admiraal van een Hollandse vloot, ongehuwd overleden te Amsterdam op 11-7-1615 (zie voor hem Wikipedia).

83 ZA, SZ, inv. 1245.1. Mogelijk is bedoeld op de Puije ofwel het Nieuwe c.q. Goesse Diep, een voormalig water ten noorden van Goes, zijnde de verbinding van de Schenge met de Oosterschelde.

84 ZA, SZ, inv. 1245.1.

85 Idem.

86 Idem.

commandeur hoopt dat het werk aan het fort Keizershoofd (bij Valckenisse) naarstig kan voortgaan.⁸⁷

- 1630 (10-8) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de in Dendermonde gelegen sloepen worden voorzien van geschut. Er zouden 320 steenstukken zijn besteld. Vanuit Liefkenshoek zijn soldaten gestuurd naar het Gat van de Peerel (Peerle).⁸⁸ Indien de Spanjaarden daar langs varen zullen de Staatse schepen en de omliggende plaatsen gewaarschuwd worden met drie kanonschoten. Indien ze naar de Kruisschans komen zullen er twee alarmeringsschoten worden afgevuurd.⁸⁹
- 1630 (13-8) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de Spanjaarden een versnelling van de bouw van sloepen premiëren. Er is nog geen bootsvolk op komst, ook niet uit Zandvliet, anders dan was verwacht.⁹⁰
- 1630 (31-8) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de acht sloepen die in Mechelen zijn vervaardigd in Antwerpen zijn aangekomen. Ze moeten nog voorzien worden van tuigage en geschut. Er wordt in Antwerpen druk getimmerd aan vijf nieuwe sloepen.⁹¹
- 1630 (4-9) De commandeur van Lillo bericht de GR dat gisteren de hertog van Nieburgh (Nieborch) is gepasseerd, geconvoyeerd door een edelman van prins Frederik Hendrik, genaamd kapitein Mario, die een brief bracht van de prins met het verzoek hem [de hertog] met alle eerbied te ontvangen en bij zijn vertrek te vereren met kanon- en musketschoten.⁹² Het jacht is in Bergen op Zoom gebleven vanwege het getij (*“het waeter”*). Met de bijbehorende sloepen is naar Antwerpen gevaren. De baron van Auxe, gouverneur van La Palme, is in Den Haag geweest vanwege *“de affaires van den brave Jan van Nassau”* [die in Spaanse dienst vocht].⁹³ De baron is vandaag Lillo weer gepasseerd richting Antwerpen.⁹⁴
- 1630 (7-9) De commandeur van Lillo bericht de GR dat op 4-7 j.l. Pieter Claessen, schipper uit Hoorn, met zijn schip vast is komen te zitten nabij het schor Hoogerwerf. Soldaten van het fort aldaar namen de lading hout in beslag. De schipper verzoekt of de schade kan worden verhaald op schippers *“van de ander syde”*.⁹⁵
- 1630 (11-9) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de Spaanse sloepen in Antwerpen verder in gereedheid worden gebracht. Via een man van aanzien uit Brussel is vernomen dat in Spanje een groot aantal schepen worden toegerust waarmee men richting Vlaanderen zou willen komen.⁹⁶
- 1630 (15-9) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de Spaanse sloepen die in Dendermonde lagen zijn uitgevaren, vermoedelijk naar Gent, met aan boord slechts één compagnie bootsvolk, te weten dat van kapitein Wilhelm Post. De sloepen te Antwerpen zijn nog niet klaar.⁹⁷
- 1630 (17-9) De commandeur van Lillo bericht de GR dat van de sloepen die in Antwerpen liggen er nog maar één is waarop een mast en een spriet zijn gemonteerd. Er zijn vier nieuwe aanbesteed. In Brabant worden veel Spaanse soldaten verzameld. *“Den viand doet ons omsien aen alle canten”*.⁹⁸

---

87 Idem; zie voor het fort Keizershoofd: De Klerk en Moerland, 2004, p. 92-93; Westra, 2010, p. 43. Het fort (ontworpen door Jacob Vleugels) verdween onder water tijdens de stormramp op 26-1-1682.

88 Via dit “gat” kon vanaf de Schelde het geïnundeerde gebied achter Liefkenshoek bereikt worden richting Saftingergat, dus richting Honte.

89 ZA, SZ, inv. 1245.1.

90 Idem.

91 Idem.

92 De hertog van Nieburgh is vermoedelijk identiek met Wolfgang Wilhelm (1578-1653), paltsgraaf van Neuburg en hertog van Gulik en Berg.

93 De *“affaires”* van Jan van Nassau zijn in de brief niet nader toegelicht; waarschijnlijk is in algemene zin bedoeld op zijn Spaanse gezindheid.

94 ZA, SZ, inv. 1245.1. Het bericht indiceert dat destijds over en weer diplomatiek verkeer tussen “Noord” en “Zuid” via de Schelde langs Lillo en Liefkenshoek mogelijk was.

95 Idem.

96 Idem.

97 Idem.

98 Idem.

- 1630 (20-9) Vanaf zijn oorlogsschip bij Lillo bericht vice-admiraal Marinus Hollaré aan de GR dat in Balder [= Berlare] bij Lier 8000 tot 9000 Spaanse soldaten worden verzameld. Hij heeft kapitein Cornelis Faesen opdracht gegeven zich met zijn schip naar het Mauritsfort te begeven om te rapporteren over vlootbewegingen van de Spanjaarden bij Gent en op de Honte.⁹⁹
- 1630 (20-9) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de Spaanse troepen te Ballare [= Berlare] zijn opgetrokken naar Brecht met zeven tot acht lichte kanonnen en een voorraad meel voor veel dagen; uit Antwerpen werden 4600 viertellen meel aangevoerd. De Spanjaarden zouden optrekken naar Eindhoven en het kwartier van Den Bosch.¹⁰⁰
- 1630 (11-10) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de Spanjaarden de voortgang hinderen van de reparatie van de dam in het Doelsche Gat [naast het fort Liefkenshoek] sedert het vertrek van het oorlogsschip [van de Zeeuwse Admiraliteit] dat voor het Stoofgat lag.¹⁰¹
- 1630 (10-11) De commandeur van Lillo bericht de GR dat eergisterenavond bij fort Kruisschans ca. 500 Spaanse militairen aan land zijn gekomen. Vernomen is dat zij Italianen te Zandvliet gaan aflossen, die dienst hebben gedaan in het Land van Waas.¹⁰²
- 1631 (9-3) De commandeur van Lillo stuurt de GR een brief die hij heeft ontvangen van de waarnemend gouverneur van Zandvliet. De brief gaat over twee mosselschepen uit Reimerswaal die in Zandvliet in beslag zijn genomen en bevat volgens de commandeur slechts uitvluchten. De GR reageerden met een brief die door een tamboer uit de compagnie van de commandeur van Lillo naar Zandvliet werd gebracht.¹⁰³
- 1631 (12-3) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de vesting Antwerpen wordt versterkt. Zo wordt nabij het fort van Burcht een retranchement gebouwd, geschikt voor 2000 tot 3000 man.¹⁰⁴ Er zou gevreesd worden voor een aanslag op de stad door prins Frederik Hendrik.¹⁰⁵
- 1631 (1-4) De commandeur van Lillo bericht de GR dat zich rondom Antwerpen 7000 Spaanse militairen bevinden. Er komen er meer. Besloten is om de rivier van Herentals naar Antwerpen te verdiepen. Het “*hoofdgelt*” [een belasting die gezinshoofden moesten betalen] brengt in Antwerpen vermoedelijk ca. 4000 pond Vlaams op.¹⁰⁶
- 1631 (13-4) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de Spanjaarden nu zoveel sloepen gereed hebben dat ze er 5000 soldaten mee kunnen vervoeren. De Spaanse admiraal d’ Aytona [Francisco de Moncada, graaf van Osona en markies van Aytona] is teruggekeerd in Brussel na een inspectiereis naar Duinkerke.¹⁰⁷
- 1631 (15-4) De commandeur van Lillo bericht de GR dat het teruggeven van de schuiten uit Reimerswaal, die door de gouverneur van Zandvliet in beslag zijn genomen, door de Spaanse admiraal Jacob Jansen Boey wordt geblokkeerd.¹⁰⁸
- 1631 (24-4) De commandeur van Lillo bericht de GR dat hij heeft vernomen dat de Spanjaarden bevreesd zijn voor hetgeen prins Frederik Hendrik van plan is. Zij versterken zich in het Land van Waas.¹⁰⁹

---

99 Idem.

100 Idem.

101 Idem, inv. 1245.2.

102 Idem.

103 ZA, SZ, inv. 1246.1. De doorgezonden brief is bij de ingekomen stukken van de GR niet aangetroffen en evenmin de verdere correspondentie. Uit een brief van de commandeur van Lillo aan de GR d.d. 30-3-1631 kan worden opgemaakt dat in Zandvliet twee schuiten uit Reimerswaal in beslag waren genomen en dat de gouverneur van Zandvliet geneigd zou zijn tot genoegdoening.

104 Burcht ligt westelijk van de stad Antwerpen en zuidelijk van de stad Beveren-Waas, op de linkeroever van de Schelde (bezien vanuit Antwerpen).

105 ZA, SZ, inv. 1246.1.

106 Idem.

107 Idem. De markies van Aytona (1586-1635) was Spaans bevelhebber in de Nederlanden.

108 Idem.

109 Idem.

- 1631 (6-5) De commandeur van Lillo bericht de GR dat hij, in opdracht van de GR, twee schepen uit Antwerpen in beslag heeft genomen teneinde de twee schepen uit Reimerswaal die door de Spanjaarden in beslag zijn genomen terug te krijgen.¹¹⁰ De schepen zijn eigendom van de dekens van het schippersgilde te Antwerpen en Mechelen. Kapitein Adelaer is van het fort Frederik Hendrik vertrokken naar het fort Pinssen te Bergen op Zoom, zodat op het fort Frederik Hendrik alleen de compagnie van kapitein [Cornelis] Snoeck resteert.¹¹¹
- 1631 (17-5) De commandeur van Lillo bericht de GR dat in Antwerpen een pas opgerichte compagnie onder leiding van een Spaanse edelman is gearriveerd bestaande uit ca. 3400 man.¹¹²
- 1631 (22-5) De commandeur van Lillo bericht de GR dat uit Antwerpen vier compagnieën bootsgezellen vertrokken zijn naar Gelderland waar graaf Hendrick van den Bergh verblijft. De Spanjaarden kampen met geldgebrek. Er zou nog maar geld zijn voor twee maanden soldij.¹¹³
- 1631 (27-5) De commandeur van Lillo bericht de GR dat op 25-5-1631 in Antwerpen 34 compagnieën, totaal 2200 man, over de brug [de brug over de Schelde] zijn getrokken. Ze zullen waarschijnlijk optrekken naar St. Jansteen. Het kwartier van Kallo is versterkt met 1000 man van het nieuwe regiment van de graaf van Fresin, liggen “*op den dam*”, waar nog ongeveer 1000 man zijn achtergebleven. In Ballare [Berlare] worden regimenten Italianen verwacht van Santa Cruz [Alvaras de Bazan, markies van Santa Cruz] met een sterkte van 6000 man. Zo wordt een legermacht geformeerd met soldaten uit verschillende naties. De manschappen zijn ontevreden en veelal onbetaald. In een naschrift bericht de commandeur dat hij een brief heeft ontvangen van prins Frederik Hendrik d.d. 24-5-1631 waarin hij wordt ontboden in fort Rammekens (bij Vlissingen) “*om aldaer syn ordre te verwachten*”.¹¹⁴
- 1631 (1-6) De commandeur van Lillo bericht de GR dat wachthoudende soldaten op het fort Lillo ongebruikelijke schoten hebben gehoord (“*heeft men seer hooren schieten teghen de costume*”).¹¹⁵
- 1631 (6-6) Vice-admiraal Marinus Hollare bericht de GR vanaf zijn schip bij fort Frederik Hendrik dat op de Zeeuwse oorlogsschepen aldaar gebrek is aan drinkwater. Hij verzoekt schepen met goed water te sturen.¹¹⁶
- 1631 (13-6) De commandeur van Lillo bericht de GR dat gisterenmiddag Jan van Nassau met 26 compagnieën paarden over de brug te Antwerpen is gemarcheerd. Ze zijn rondom die stad blijven liggen. Er worden meer soldaten verwacht. In Antwerpen verblijven reeds vier compagnieën voetvolk, drie Bourgondiërs en één uit het garnizoen van Breda die eerder in St. Jansteen bij Hulst heeft gelegen. Hedenmiddag zijn over de brug bij Antwerpen tien vendels Walen gemarcheerd die optrekken naar Dambrugge [noordelijk van Antwerpen]. De sloepen die afgelopen winter in Vlaanderen hebben gelegen zijn door schippers vanuit Gent naar Antwerpen gebracht.¹¹⁷
- 1631 (17-6) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de Spanjaarden zich in Antwerpen verder groeperen. Gesignaleerd zijn 36 compagnieën paarden. Het voetvolk wordt geschat op 12.000 man. Gisteren passeerden over de brug nog 8 vendels met 40 kanonnen; 21 daarvan zijn met ponten over de Schelde gezet.¹¹⁸

---

110 Later is nog een derde schip in beslag genomen; dit kwam uit Brussel (ZA, SZ, inv. 1246.1, brief van de commandeur van Lillo aan de GR d.d. 10-7-1631).

111 ZA, SZ, inv. 1246.1.

112 Idem.

113 Idem.

114 Idem.

115 Idem.

116 Idem.

117 Idem.

118 Idem.

- 1631 (18-6) De commandeur van Lillo bericht de GR dat in Antwerpen wederom grote aantal Spaanse militairen over de brug zijn getrokken, waaronder 8 compagnieën voetvolk en 10 compagnieën ruiters.¹¹⁹
- 1631 (19-6) De commandeur van Lillo bericht de GR dat op het platteland rondom Antwerpen tot Lier “*luiden*” [boeren] wegtrekken; zij proberen hun beesten in veiligheid te brengen. Gisteren zijn in Antwerpen de Spaanse legerleiders de markies de Santa Cruz, de markies d’Aytona [don Francisco de Moncada], de graaf Jan van Nassau en don Carolos Colombo gearriveerd.¹²⁰
- 1631 (20-6) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de Spaanse marine in Antwerpen verder versterkt wordt. Er worden o.m. grote ponten gebouwd. Die zijn 80 voeten lang, de boorden zijn 6 tot 6,5 voeten hoog en ruim 3 vingers dik. Ze zijn vanachter plat met een scherpe kiel en geschikt om met een zeil te varen. Leeg kunnen ze 2 tot 2,5 voeten diep steken.¹²¹
- 1631 (23-6) De commandeur van Lillo verzoekt de GR om twee compagnieën te sturen die nu nog bij IJzendijke liggen, één voor het fort Frederik Hendrik en de andere voor de forten Oud-Lillo en Blauwgaren.¹²²
- 1631 (24-6) De commandeur van Lillo bericht de GR dat in Antwerpen weer extra bootsgezellen worden verwacht en nog eens 8.000 tot 10.000 man voetvolk. Er wordt een aanslag voorbereid.¹²³ De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR dat de Spanjaarden iets “groots” van plan zijn in het Land van Goes en in Cadzand. Het is z.i. hoognodig dat scherp in de gaten wordt gehouden wat er gebeurt in het Saftinger Gat en op de Schelde.¹²⁴
- 1631 (2-7) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de Spanjaarden gisteren en vandaag een generale monstering hielden resp. houden op de heide van Hoboken, onder de toezegging van een maand soldij.¹²⁵
- 1631 (8-7) De commandeur van Lillo bericht de GR dat hem is gerapporteerd dat de sterkte van het Spaanse voetvolk bij de generale monstering is geschat op ca. 15.000 man en die van de ruitery op 4000 man. Ze hebben nog geen soldij ontvangen. De bootsgezellen hebben 14 dagen geleden soldij ontvangen voor een maand. Zij worden sterk geacht met de twee compagnieën te Zandvliet en met de compagnie op de Kruisschans van ca. 600 man.¹²⁶
- 1631 (14-7) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR dat hij heeft vernomen van iemand die had gedronken met Spaanse kapiteins en luitenanten in Antwerpen dat de Spanjaarden van plan zijn eerst met 12 ponten “*Creekhoeck*” in te nemen via de Agger voorbij Zandvliet en daarna Reimerswaal en Venusdam.¹²⁷ Ook zou een aanslag worden voorbereid op het Land van Goes, komend vanuit Saftinge.¹²⁸
- 1631 (15-7) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de Spanjaarden die avond een aanslag voorbereiden op de Staatse forten nabij Berendrecht [dus op de forten Frederik Hendrik en Blauwgaren]. Er staan kanonnen gereed om te schieten. De commandeur heeft de gouverneur van Bergen op Zoom verzocht om enkele compagnieën te sturen.¹²⁹

---

119 Idem.

120 Idem.

121 Idem.

122 Idem.

123 Idem.

124 Idem.

125 Idem.

126 Idem.

127 Met “*Creekhoeck*” is vermoedelijk “*Creeckgors*” bedoeld, een gors (zandplaat), gelegen in een bocht van het Kreekrak, zuidelijk van Bergen op Zoom ter hoogte van Hildernisse. In die bocht lag toen een Staats wachtschip. Oorspronkelijk verwees het toponiem Venusdam naar een veer- of strekdam aan de zuidoever van het eiland Tholen (zijnde de locatie van een veer van de Oudelands- of Schakerloopolder naar Reimerswaal), en later (ook en vooral) naar een schans c.q. redoute in de genoemde polder, vlakbij die dam, zoals beschreven door Zuurdeeg (Zuurdeeg, 2004, p. 78-79).

128 ZA, SZ, inv. 1246.1.

129 Idem. Deze brief is als naschrift gevoegd bij een brief d.d. 14-7-1631 die nog niet was verstuurd.

- 1631 (16-7) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de Spaanse troepen die rondom Antwerpen lagen zijn vertrokken naar het kwartier van Lier waar ze zich verzamelen met eenheden uit Berlare.¹³⁰
- 1631 (23-7) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de gouverneur van Bergen op Zoom twee compagnieën heeft gestuurd, te weten van de kapiteins Galema en [verm. Jan] Beju. De ene is geplaatst op het fort Frederik Hendrik en de andere is verdeeld over de forten Blauwgaren en Oud-Lillo. Vooral is een aanval op deze forten voorkomen.¹³¹
- 1631 (2-8) Vanaf zijn schip te Saftinge bericht vice-admiraal Marinus Hollare aan de GR van Zeeland dat hij bij Saftinge beschikt over de schepen van Jan de Bock en kapitein [Jan de] Mol. Aanstaaende maandag wordt een schip verwacht uit Holland plus het schip van Cornelis Logiersen dat uit Vlissingen komt. Zo kan hij bij Saftinge beschikken over zeven oorlogsschepen. Bij de hand zijn de twee oorlogsschepen voor het Stoofgat en het fort Hoogerwerf.¹³²
- 1631 (3-8) De commandeur van Lillo bericht de GR dat hij een verkenner naar Kallo heeft gestuurd. Deze heeft gisteren gerapporteerd dat in het fort [de Peerel] en het retranchement aldaar 600 Spaanse militairen zijn gelegerd.¹³³
- 1631 (4-8) Vanaf zijn schip te Saftinge bericht vice-admiraal Marinus Hollare aan de GR dat de in opbouw zijnde Spaanse vloot te Antwerpen spoedig gereed zal zijn.¹³⁴
- 1631 (5-8) De commandeur van Lillo bericht de GR vernomen te hebben dat de landbouwers rondom Antwerpen opdracht hebben gekregen hun veldvruchten in veiligheid te brengen en naar de stad te vervoeren.¹³⁵
- 1631 (6-8) Vanaf zijn schip te Saftinge bericht vice-admiraal Marinus Hollare aan de GR dat er nu vier Hollandse oorlogsschepen zijn geposteed bij “*Creeckhoeck*”. In de vloot bij Saftinge bevindt zich nu ook het schip van kapitein Frans. Er zijn 700 musketiers nodig om over tien schepen verdeeld te worden. Afgelopen zondag zijn enige Spaanse “*cornellen*” [kolonels?] en commissarissen wezen kijken bij het Saftinger Gat om daar een fort te maken [de bouw daarvan moet toen volop in gang zijn geweest].¹³⁶
- 1631 (8-8) De commandeur van Lillo bericht de GR dat hij van prins Frederik Hendrik opdracht heeft gekregen extra alert te zijn op de verdediging van de forten Frederik Hendrik en Blauwgaren. Op Blauwgaren zijn slechts twee bruikbare, kleine kanonnen en op Oud-Lillo slechts één (de andere is buiten gebruik).¹³⁷
- 1631 (8-8) Vanaf zijn schip te Saftinge bericht vice-admiraal Marinus Hollare aan de GR dat van een Spaanse admiraal is vernomen dat de Spanjaarden van plan zouden zijn om op het schor bij Doel een fort te bouwen op de plaats waar een oud fort heeft gelegen, recht tegenover het Stoofgat. De dam die daar nu ligt zou worden doorgegraven. Er zou spoedig mee worden begonnen. Hollare bericht dat hij 100 soldaten uit Bergen op Zoom heeft ontboden om dienst te doen op de zes bij hem gelegen Zeeuwse oorlogsschepen en op drie Hollandse oorlogsschepen [waarschijnlijk de schepen die bij de “*Creeckhoeck*” geposteed waren].¹³⁸
- 1631 (11-8) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de redoute Houthain [Haulthain] zodanig geslecht zal worden dat de Spanjaarden op die plaats geen batterij zullen kunnen bouwen. De Spaanse kapiteins zijn druk bezig om bootsvolk te recrutereren.¹³⁹

---

130 Idem.

131 Idem.

132 Idem.

133 Idem.

134 Idem.

135 Idem.

136 Idem.

137 Idem.

138 Idem. Hollare maakt in die brief melding van zijn zoon Geeraert Hollare die een schip vanuit Vlissingen naar Zierikzee zal brengen om “*toe te maecken*” [= vermoedelijk in gereedheid te brengen].

139 ZA, SZ, inv. 1246.1.

- 1631 (13-8) De commandeur van Lillo bericht de GR dat hij ongerust is over de sterkte van het fort Frederik Hendrik.
- 1631 (13-8) Vanaf zijn schip te Saftinge bericht vice-admiraal Marinus Hollare aan de GR over de ligging van de onder zijn leiding staande oorlogsschepen. Bij Saftinge ligt hij met de schepen van de kapiteins Kock, Frans en Eeuwigrijck met nog vier jachten. Het schip van kapitein Reghemorter ligt voor Lillo, een Hollands schip voor het Stoofgat en het schip van Cornelis Logiersen voor Hoogerwerf. Jan de Mol ligt met zijn fregat in “*den Brouwer*” [= verm. het Brouwershavensche Gat]; hij is naar Saftinge ontboden. Drie Hollandse schepen liggen bij “*Kreeckhoeck*”, waar er nog één zal bijkomen indien duidelijk is wanneer de Spanjaarden klaar zijn om in actie te komen. Hollare schrijft dat hij uit Veere vijf sloepen heeft ontvangen met in iedere sloep zeven man, meestal zonder geweer. Hij bericht dat hij er zo geen dienst mee kan doen. Per sloep zijn 25 man nodig. Met de jachten van de VOC en de WIC zijn zes kanonnen gestuurd. Hij verneemt graag van de GR wat hij ermee zal doen. Hollare informeert de GR ook over de ligplaatsen van de resterende Zeeuwse oorlogsschepen. Er liggen er twee in het “*Sluijsse Gat*” (het schip van kapitein Boone voor de “*Oost Duijne*” en dat van kapitein Warwijck voor het “*Pas*”, een buurtschap bij Sluis). Kapitein Geeraert Hollare ligt met zijn schip in “*Bucxgate*” [een geul nabij het Axelerambacht], kapitein Cornelis Faesen voor het Mauritsfort en kapitein Jan Barentsen op de Braakman. Hollare meldt voorts dat de Spanjaarden nog volop bezig zijn om soldaten te recruteren in het Land van Waas.¹⁴⁰
- 1631 (14-8) Vanaf zijn schip te Saftinge bericht vice-admiraal Marinus Hollare aan de GR dat er gisteren bij hem negen sloepen zijn gearriveerd met een totale bemanning van 182 man. Hij vermeldt met name Abraham Tenneman met 31 man, Andries Scheetruijt [Scheyteruit] met 49 man en Bastiaan Tijssen met 35 man. Voorts 67 nieuw aangenomen bootsvolk zonder geweer. Op iedere sloep zal 20 man worden geplaatst. Over hun bekwaamheid toont Hollare zich bezorgd.¹⁴¹
- 1631 (21-8) De commandeur van Lillo bericht de GR dat op 19-8-1631 's avonds vijf Staatse compagnieën zijn gearriveerd bij het Luys, tegenover het Stoofgat. Zij zijn binnengevaren in de kreek tussen het Luys en “*den Noort*” [ten noorden van Doel]. Dit gebeurde in opdracht van de kapitein Saverny [= verm. Dominique de Savornin] die in Bergen op Zoom verbleef.¹⁴²
- 1631 (22-8) De commandeur van Lillo bericht de GR dat hij gisteren op het Luys is geweest. Het “werk” [de fortificatie] aldaar is nog niet in een staat van defensie. Er zijn daar zeker twee compagnieën nodig. Er is gebrek aan geld om soldij te betalen. Hij verzoekt om een voorschot te sturen van 30 pond Vlaams of fl. 200, dat later zal worden verrekend met de GR dan wel met de Generaliteit.¹⁴³
- 1631 (25-8) De commandeur van Lillo bericht de GR dat vanuit Bergen op Zoom tien Staatse compagnieën naar Valckenisse [naar het fort Keizershoofd] zijn vertrokken. Vernomen is dat de Spanjaarden van plan zijn de gehele streek van den Doel in te nemen tot het “*canael*” van Saftinge. Ook hebben ze een oog op de polder van Namen en zijn ze van plan op de Brabantse oever de Staatse forten te veroveren. Er zijn in deze forten grote hoeveelheden ammunitie en beschuit nodig. De commandeur toont zich bezorgd over het geschut op de forten Lillo en Liefkenshoek. Hij verzoekt de GR om te voorzien in het geschut dat nodig is voor de fortificatie “*op den Noort*” [= het Luysfort in aanbouw].¹⁴⁴
- 1631 (26-8) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de luitenant-kolonel [Samuel] Casembroot van prins Frederik Hendrik opdracht heeft gekregen om met zijn resterende vijf compagnieën te verblijven (te “*logeren*”) op “*het nieuwe werck*” [= het Luysfort in aanbouw] alwaar hij op 24-8-1631 arriveerde. Op 23-8 arriveerden daar 10 compagnieën onder het commando van luitenant-kolonel [Philips van] Thienen; zij gaan op weg naar Valckenisse. De beide luitenant-kolonels gaven opdracht om het afgestoken “*werck op den Noort*” ter hand te nemen, dijken aldaar te slechten en een halve maan [later redoute genoemd] aan te leggen voor de dam waarmee het werk toegankelijk wordt voor lieden uit Doel. Er werken nu 400 man tegen een daggeld van 12

140 Idem.

141 Idem.

142 Idem.

143 Idem.

144 ZA, SZ, inv. 1246.2.

stuiwers. Gisteren bracht de bode Van den Berghe [uit Middelburg] fl. 600, waarvan direct fl. 400 is uitgegeven. De resterende fl. 200 is niet toereikend. Op de linkeroever van het Saftinger Gat zijn de Spanjaarden sterk. Zij beheersen het land van Hulst. De commandeur heeft vice-admiraal Marinus Hollare gesuggereerd om met enkele schepen in [en dus niet alleen vóór] het Saftinger Gat te gaan liggen.¹⁴⁵

- 1631 (27-8) Vanaf zijn schip te Saftinge bericht vice-admiraal Marinus Hollare aan de GR dat gisteren in de polder van Namen met vliegend vaandel en slaande trom 4000 tot 5000 Spaanse soldaten marcheerden. Een Spaanse ruitereenheid heeft een dag eerder de zeedijk van de noordhoek tot de zuidhoek aldaar bezet. In de zuidhoek wordt een fort gebouwd [bedoeld is de oosthoek van de polder van Namen]. De Spanjaarden zouden ook aan de overzijde van het Saftinger Gat een fort willen maken. Het ware beter geweest indien luitenant-kolonel Thienen daar 200 tot 300 soldaten had achtergelaten toen hij op weg ging naar Valckenisse; deze verklaarde daartoe geen opdracht te hebben. Hollare schrijft bevreesd te zijn voor het wegdrijven, bij harde wind, van de sloepen die bij zijn oorlogsschepen liggen. De touwen kunnen breken. Hij heeft besloten om zijn oorlogsschepen als volgt te verdelen: twee voor [het schor] Hoogerwerf, twee of drie voor Saftinge en twee tussen het Luys en Saftinge.¹⁴⁶
- 1631 (27-8) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de 18 tot 20 compagnieën die prins Frederik Hendrik heeft bestemd voor dit “*quartier*” [de forten Lillo c.s.] nog niet zijn gearriveerd. Wel arriveerde in opdracht van de prins de kwartiermeester en ingenieur Schouten i.v.m. de fortificatiewerkzaamheden op het Luys. De dam die toegang geeft van den Doel tot het Luys is op drie plaatsen doorgestoken om de doorgang tot de redoute aldaar voor de Spanjaarden te bemoeilijken. De redoute is vóór die dam aangelegd ten behoeve van de verdediging van “*tgroote werck*” [het Luysfort].¹⁴⁷
- 1631 (28-8) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR dat de Spanjaarden bezig zijn om geschut op ponten te laden. Ze hebben geplunderd in de polder van Namen.¹⁴⁸
- 1631 (29-8) De commandeur van Liefkenshoek verzoekt de GR om 60 musketiers (ofwel een compagnie) te sturen om Liefkenshoek beter te kunnen verdedigen. Er is ook behoefte aan 50 tot 60 spaden, 30 kruiwagens en enige extra tonnen beschuit.¹⁴⁹
- 1631 (29-8) De commandeur van Lillo bericht de GR dat hij gisteren de werkzaamheden van de Spanjaarden op de oever van het Saftinger Gat [aan de zijde van Hulst] heeft gadeslagen. Ze maken daar een borstwering, beginnend bij de hoeve van de dijkgraaf [Johan] Wielant tot voorbij de toren van Saftinge, met daarachter een batterij [opstellingsplaats voor geschut]. Vandaag is luitenant-kolonel [Samuel] Casembroot met zijn vijf compagnieën vertrokken naar Bergen op Zoom.¹⁵⁰
- 1631 (29-8) Vanaf zijn schip te Saftinge bericht vice-admiraal Marinus Hollare aan de GR dat de Spanjaarden in de polder van Namen vier forten bouwen: op de zuidhoek van Saftinge [hiermee zal het fort St. Anna zijn bedoeld, waarvan de naam toen nog niet bekend zal zijn geweest], op de “*Balhouck*” tegenover Valckenisse, op “*Calfstert*” tegenover “*Hanswert*” [Hansweert] en op “*Welsoerde*” [Walsoorde] tegenover Waarde. De troepen aldaar staan onder het commando van Grobbendonck.¹⁵¹ De bevolking van de polder van Namen heeft veel onder de Spanjaarden te lijden. In een afzonderlijke brief d.d. 29-8-1631 meldt hij dat hij “*monsieur*” [sergeant-majoor Ferdinande] Carry, die de Bergen op Zoom ligt met 60 compagnieën, verzocht heeft enkele daarvan te sturen, teneinde de stelle van “*Wappers*” te kunnen bezetten en te voorkomen dat de

---

145 Idem.

146 Idem.

147 Idem.

148 Idem.

149 Idem.

150 ZA, SZ, inv. 1246.2.

151 Grobbendonck is vermoedelijk identiek met Antonie Schets, baron van Grobbendonck, gouverneur van Den Bosch van 1598 tot 1629.

Spanjaarden de dijk aldaar innemen.¹⁵² Hij verzoekt de GR om het schip van kapitein [Adriaen Pieterszn.] Scheetruijt [Scheyteruit, Scheijteruijt] te sturen.¹⁵³

- 1631 (30-8) De commandeur van Lillo bericht de GR dat eenheden van de sergeant-majoor [Ferdinande] Carry worden verwacht. Teruggekeerd uit Bergen op Zoom zijn de vijf compagnieën van luitenant-kolonel [Simon] Casembroot. De Spanjaarden hebben hun nieuwe batterij bij het Saftinger Gat in gebruik genomen en ze hebben twee nieuwe ponten gebruikt om hun soldaten in de polder van Namen via het Gat van de Peerel te bevoorraden.¹⁵⁴ De commandeur stuurt een bode (i.c. Cornelis van den Brande) uit zijn compagnie met een expressebrief naar de GR met het verzoek om instructies over hoe te handelen in geval van nood.¹⁵⁵
- 1631 (31-8) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR dat de Spanjaarden weer veel geschut naar de polder van Namen hebben vervoerd. Alles wijst erop dat zij het Saftinger Gat willen beheersen om zich “*met geweld meester van onze reviere [de Schelde] te maeken*”. Er trekken veel Spaanse soldaten naar het Land van Waas.¹⁵⁶
- 1631 (31-8) Vanaf zijn schip te Saftinge bericht vice-admiraal Marinus Hollare aan de GR dat luitenant-kolonel [Simon] Casembroot gisteren met vijf compagnieën is gearriveerd op het “*nieuwe werck*” [het Luysfort in aanbouw], zodat daar nu 1000 man liggen, evenals te Valckenisse [op het fort Keizershoofd]. Hollare meldt dat hij op zijn schepen een tekort heeft aan levensmiddelen en munitie. Mochten de Spanjaarden van plan zijn het land van Goes te bezetten dan meent hij dit met zijn schepen te kunnen beletten.¹⁵⁷
- 1631 (2-9) De commandeur van Lillo bericht de GR dat in Antwerpen gisteren vanuit Brussel 26 kanonnen zijn gearriveerd. Er is veel munitie op komst evenals veel paarden. In de dorpen Oorderen, Wilmarsdonck, Putte en Ekeren bevinden zich veel Spaanse soldaten. Deze kunnen in weinig uren Bergen op Zoom bereiken. Ingenieur Schouten heeft geadviseerd om de oude dijk en de hoogte achter fort Blauwgaren te slechten en daar een contrescarp aan te besteden plus een hoornwerk voor Lillo.¹⁵⁸ Deze werken zouden betaald moeten worden uit het aandeel (de “*quote*”) van Zeeland in de legerlasten [van de Republiek]. De troepen van sergeant-majoor Carry die afgelopen zondag [= 31-8-1631] uit Bergen op Zoom kwamen zijn daar vanmorgen naar teruggekeerd (“*toeghelopen*”). De commandeur verzoekt de GR een extra compagnie te sturen, zo mogelijk een Nederlandse.¹⁵⁹
- 1631 (2-9) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR dat de Spanjaarden kunnen beschikken over 50.000 man, verdeeld over acht regimenten; vier daarvan onder leiding van graaf Hendrik van [den] Berge en vier onder leiding van Santa Cruz [Alvaras de Bazan, markies van Santa Cruz]. De Spaanse admiraal te Antwerpen heeft bij een schipper geïnformeerd naar de ontwikkelingen op het Luis, met name naar het doorsteken van de dam aldaar en de diepte die daardoor zal ontstaan.¹⁶⁰
- 1631 (4-9) Vanaf zijn schip te Saftinge verzoekt vice-admiraal Marinus Hollare de GR om meer schepen en bootsvolk naar het Saftinger Gat te sturen. In de polder van Namen bevinden zich twee Spaanse regimenten: dat van Grobbendonck en dat van de markgraaf van Antwerpen.¹⁶¹

---

152 Met de stelle (een hoogte op schorgronden) van Wappers werd een schor bedoeld ten noorden van de plaats waar de Staatsen het Luysfort bouwden. Het schor lag in de bocht tussen de Schelde en de Honte, dus op een militair-strategisch bezien belangrijke locatie. Anno 2016 is het schor onderdeel van het Verdrongen Land van Saftinge.

153 ZA, SZ, inv. 1246.2. Het schip van kapitein Scheyteruit behoorde tot het eskader van Johan Evertsen. Het werd voor de helft betaald door het gewest Utrecht en voor de andere helft door Groningen en Ommelanden (Roos, 2003, p. 139 en 157).

154 De Peerel was de naam van het Spaanse fort bij Kallo. Het Gat van Peerel (ook omschreven als het Gat van Kallo) was de benaming van de verbinding tussen de Schelde en het verdrongen land achter Keetenisse (en achter Liefkenshoek) richting Saftinger Gat.

155 ZA, SZ, inv. 1246.2.

156 Idem.

157 Idem.

158 Schoutens is vermoedelijk identiek met de vestingbouwkundig ingenieur Jacob Schouten (zie Westra, 2010, diverse plaatsen).

159 ZA, SZ, inv. 1246.2.

160 Idem.

161 Idem.

- 1631 (4-9) De commandeur van Lillo bericht de GR dat ingenieur Schouten gisteren de “*beswaringhe*” van het werk op het Luis heeft besteed voor fl. 49 en 15 stuivers per roede, met een stomp bolwerk in de linie op het water. De totale kosten zullen wel ca. fl. 11.000 bedragen [dit bedrag blijkt verkeerd te zijn ingeschat; zie de volgende brief van de commandeur]. Er is opdracht gegeven om de dam aldaar door te steken.¹⁶²
- 1631 (5-9) De commandeur van Lillo bericht de GR dat een van zijn ondergeschikten is wezen kijken naar de bouw van het Spaanse fort recht tegenover het kerkhof van Saftinge [dus naar het fort St. Anna in aanbouw]. Drie punten [bolwerken] liggen op het schor bij de kreek en de vierde ligt binnendijks.¹⁶³ De ingelanden van de polder van Namen, vooral de geestelijkheid, protesteren en verzoeken dringend om het bouwbesluit te herzien. Dit veroorzaakt vertraging. De commandeur verzoekt, nu de Spanjaarden zich in Antwerpen verder gereed maken (o.m. om sloepen te bemannen), om zending van een extra compagnie, hetzij uit het regiment van Casembroot, hetzij uit dat van Thienen. Ingenieur Schouten stelde een overzicht op van de werken die gisteren en eergisteren [op het Luys] zijn besteed [het desbetreffende overzicht is als bijlage naar de GR gezonden doch in het archief van de Staten van Zeeland niet aangetroffen]. Anders dan gisteren is geschreven bedragen de kosten daarvan fl. 18.200. Er is voor de aanbesteding nog toestemming nodig van prins Frederik Hendrik. Hierdoor ontstaat een vertraging van acht dagen (“*acht daghen sal verachteren*”).¹⁶⁴
- 1631 (5-9) Vanaf zijn schip te Saftinge bericht vice-admiraal Marinus Hollare aan de GR dat er aanwijzingen zijn dat de Spanjaarden een brug willen bouwen tussen Woensdrecht en het schor van Woensdrecht [dus een brug over de Agger]. Hij ziet zich nu genoodzaakt om zijn schepen te verdelen, een deel ter verdediging van het land van Tholen en een deel ter verdediging van het land van Goes. Hij verzoekt de GR om het schip van kapitein Scheetruyt [Scheyteruit] te sturen dan wel het schip van kapitein Pieter Boone.¹⁶⁵
- 1631 (6-9) Vanaf zijn schip te Saftinge informeert vice-admiraal Marinus Hollare de GR over de voortgang van de bouw van Spaanse forten in de polder van Namen.¹⁶⁶
- 1631 (6-9) Commandeur Johan Evertsen krijgt van de GR opdracht zich met de kapiteins [Harman?] Blok, Frans Jansen en [Andries] Pieterse [Scheyteruit] naar Saftinge te begeven en zich daar te voegen bij vice-admiraal Hollare.¹⁶⁷
- 1631 (6-9) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR dat de Spanjaarden zich in Antwerpen verder voorbereiden op een actie. Er wordt munitie op wagens geladen. Het recruterende van soldaten om de sloepen en ponten te bemannen is in volle gang. In verband hiermee vergaderen hedenavond alle Antwerpse gilden.¹⁶⁸
- 1631 (7-9) De commandeur van Lillo bericht de GR dat er onenigheid is tussen de luitenant-kolonels Casembroot en Thienen over de versterking van zijn “*quartier*”, waar hij een extra compagnie nodig acht. Uit de brief blijkt dat de gezagsverhouding tussen de GR, de Raad van State en prins Frederik Hendrik niet geheel duidelijk is. Thienen zou menen dat hij niet in opdracht van de GR behoeft te handelen. Over deze kwestie berichtte op 6-9-1631 ook de commandeur van Liefkenshoek de GR, nadat hij in Valckenisse met Thienen had gesproken.¹⁶⁹
- 1631 (7-9) Prins Frederik Hendrik arriveert vanuit Geertruidenberg in Bergen op Zoom.
- 1631 (10-9) De commandeur van Lillo bericht de GR om 16.00 uur dat afgelopen nacht sergeant-majoor Carry is gearriveerd met 14 compagnieën die als volgt zijn verdeeld: 6 op Lillo, 4 op Liefkenshoek, 2 op het fort Frederik Hendrik, 1 op Blauwgaren en 1 op Oud-Lillo. De luitenant-kolonels Casembroot en Thienen zijn gewaarschuwd evenals de [kapiteins op de]

162 Idem.

163 Uiteindelijk verkreeg het fort vijf bolwerken (NA, Kaartencollectie 4.VTH, nr. 3726).

164 ZA, SZ, inv. 1246.2.

165 Idem.

166 Idem.

167 Roos, 2003, p. 141.

168 ZA, SZ, inv. 1246.2.

169 Idem.

oorlogsschepen. De commandeur meent nu goed te zijn voorbereid op een Spaanse uitval. Hij vreest wel dat, als de route via de Schelde zal zijn afgesloten, de Spanjaarden hun ponten en sloepen (die gisteravond in gereedheid zijn gebracht) naar [of via] Vlaanderen zullen sturen.¹⁷⁰

- 1631 (10-9) De commies van de vivres en de ammunitieën te Lillo [Pieter de Gomme] schrijft de GR dat er in Lillo door de komst van zes compagnieën van sergeant-majoor Carry een tekort aan bier is ontstaan. De commandeur van het fort heeft hem opgedragen om de burgers van het fort te voorzien van kruit en lonten. Hij verzoekt de GR hiervoor geautoriseerd te worden.¹⁷¹
- 1631 (10-9) Vanuit Antwerpen vertrekt een Spaanse vloot onder leiding van de markies van Aytona en graaf Jan van Nassau-Siegen, bestaande uit 96 sloepen, 10 pontons, 18 pleiten en diverse andere platbodems en bemand met 1250 bootsgezellen, 4300 soldaten en tientallen officieren, via het Gat van de Peerel, het verdronken land in de polders van Kallo en Sint Anna, achter langs het fort Liefkenshoek, richting het Saftinger Gat en van daaruit noordwaarts, met als doel om de plaatsen Ooltgensplaat (op Overflakkee) en Willemstad (in West-Brabant) te veroveren teneinde de scheepvaart op het Volkerak (en daarmee de verbinding tussen de Schelde en de Rijn) te kunnen beheersen en de gewesten Holland en Zeeland in militair opzicht van elkaar te scheiden (“*die van Zeelandt en Hollandt van malkanderen te separeren*”). Een Zeeuws vlooteskader onder leiding van Marinus Hollare ziet geen kans om de Spaanse armada bij het Saftinger Gat tegen te houden.¹⁷²
- 1631 (11-9) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR dat de Spanjaarden gisteravond met veel ponten, sloepen en een grote hoeveelheid “*gereetschap*” door het Gat van Kallo [het Gat van de Peerel] zijn gevaren richting Saftinge. Te vrezen valt dat zij het Saftinger Gat zullen innemen. Direct nadat de Spaanse vloot was ontdekt heeft de commandeur twee alarmeringsschoten laten afvuren.¹⁷³
- 1631 (11-9) Ook de commandeur van Lillo bericht de GR over de tocht van de Spaanse vloot door het Gat van de Peerel en het Saftinger Gat. De Staatse oorlogsschepen, die naar Valckenisse waren, hebben hen niet kunnen volgen. De Spanjaarden trekken door de Kromvliet.¹⁷⁴ Vanwege het getij zullen ze niet verder kunnen komen dan tot Zandvliet of hoogstens tot het Woensdrechtse Rack [ook wel omschreven als het Kreeckrack]. Daar is een Spaans landleger naar toe gemarcheerd.¹⁷⁵ In Lillo is de heer [Caspar van] Vosbergen gearriveerd en nog iemand van de Staten-Generaal (waarover de commandeur opmerkt dat hij deze niet kent).¹⁷⁶
- 1631 (12/13-9) Door een gecombineerde Hollandse en Zeeuwse vloot onder leiding van Hollare wordt de Spaanse armada tijdens mistig weer verslagen op het Slaak nabij Sint Philipsland (de “Slag op het Slaak”). Circa 1500 Spaanse opvarenden sneuvelen. Ruim 4000 Spaanse militairen worden gevangen genomen en gedeporteerd naar Reimerswaal. Vele Spaanse schepen worden tot zinken gebracht, 77 schepen worden veroverd en met buitgemaakt geschut, waaronder bijna 190 scheepskanonnen, naar Dordrecht vervoerd. De markies van Aytona en graaf Jan van Nassau-Siegen weten te ontkomen. De positie van de Spaanse marine in de zuidwestelijke delta wordt er aanzienlijk door verzwakt.¹⁷⁷
- 1631 (15-9) Vanaf zijn schip te Sint Annaland bericht vice-admiraal Marinus Hollare de GR dat hij van prins Frederik Hendrik opdracht heeft gekregen om de op de Spanjaarden veroverde sloepen, ponten en pleiten in bewaring te geven aan drie commissarissen (Van der Wijen, Aellewijn en

---

170 Idem.

171 Idem.

172 Idem.

173 Idem, inv. 1246.2.

174 Dit was toen de veronderstelling van de commandeur van Lillo. Vermoedelijk voer de Spaanse armada vanuit de Honte via de Mosselkreek naar de Oosterschelde, waardoor de Staatse oorlogsschepen bij de Kromvliet konden worden ontweken. Deze route is afgebeeld op diverse kaarten die kort na 1631 verschenen; zie bijv. een omstreeks 1635 door Joan Janssonius gepubliceerde kaart, getiteld “*Tabula Castellii ad Sandflitam etc.*”, zoals opgenomen in: Gittenberger en Weiss, 1983, p. 54-55.

175 Het genoemde Spaanse leger, ca. 6000 man sterk, verplaatste zich vanuit Ekeren naar West-Brabant om op te trekken naar Willemstad.

176 ZA, SZ, inv. 1246.2.

177 Van Empel en Pieters, 1974, p. 457-458.

- Bookhoven) die vandaag of morgen zullen arriveren. Hij meldt voorts door de prins ontboden te zijn in Bergen op Zoom.¹⁷⁸
- 1631 (19-9) De commandeur van Lillo bericht de GR dat uit Italië zeven compagnieën ruiters zijn gekomen die hedenmorgen om 11.00 uur over de brug te Antwerpen richting Vlaanderen zijn gemarcheerd.¹⁷⁹
- 1631 (30-9) De commandeur van Lillo bericht de GR dat sergeant-majoor Carry met 14 compagnieën in Lillo is gearriveerd.¹⁸⁰
- 1631 (4-10) De commandeur van Lillo bericht de GR dat gisteren in Lillo prins Frederik Hendrik is gearriveerd om daar alle “*wercken*” te visiteren. Deze toonde zich zeer verheugd over het succes bij de slag van “*Leypsich*” [de slag bij Breitenfeld, nabij Leipzig, op 17-9-1631, de eerste grote zege van de protestantse legers tijdens de Dertigjarige Oorlog]. De prins gaat op weg naar fort Keizershoofd en zal onderweg het werk van de Spanjaarden in de polder van Namen inspecteren.¹⁸¹
- 1631 (17-12) De commandeur van Liefkenshoek bericht de GR dat het grote fort in de polder van Namen [het fort St. Anna] zeer “*ingevallen*” is en na de vorst nog meer “*ingevallen*” zal zijn [waarschijnlijk als gevolg van een zware storm]. De soldaten die daar liggen deserteren (“*overloopen*”) en sterven, “*gelijck sij over al in des viants quartierien doen*”.¹⁸²
- 1631 (17-12) De commandeur van Lillo bericht de GR dat de bevoorrading van het Luysfort te wensen over laat. De kapiteins, officieren en soldaten aldaar voelen zich er onbekend alsof zij in Oost-Indië verblijven.¹⁸³
- 1632 (juni) Staatse troepen onder leiding van de Zeeuwse vice-admiraal Marinus Hollare en de kapitein graaf Willem van Nassau-Siegen veroveren het fort St. Martijn (Hoogerwerf), evenals de forten Kruisschans, Peckgat, St. Jacob (alle drie op of nabij de Couwensteinsedijk)¹⁸⁴ en Stoofgat ofwel St. Ambrosius (nabij Zandvliet). Op 10 juni wordt eerst het fort Kruisschans veroverd, die dag gevolgd door de forten St. Jacob en Peckgat. Op 11 juni volgt (vanuit het fort Frederik Hendrik) de verovering van de forten St. Ambrosius en Hoogerwerf.¹⁸⁵ Willem van Nassau-Siegen meldt de verovering op 3-7-1632 aan de Raad van State en op 4-7-1632 aan de Staten van Zeeland.¹⁸⁶ De soldaten die bij de verovering van de forten betrokken zijn tonen zich ontevreden vanwege achterstallig loon.¹⁸⁷
- 1632 (17-7) Staatse eenheden onder leiding van graaf Willem van Nassau-Siegen veroveren het fort St. Anna in de polder van Namen op de Spanjaarden.¹⁸⁸

---

178 ZA, SZ, inv. 1246.2.

179 Idem.

180 Idem.

181 Idem.

182 Idem.

183 Idem.

184 De Couwensteinsedijk lag tussen de polders van Lillo en van Oorderen-Ettenhoven.

185 Nemery, 1896-1897, p. 29.

186 NA, Resoluties Raad van State, inv. 49, fol. 14; Van Valkenburg, 1976, p. 6.

187 Ten Raa en De Bas, 1918, p. 61 en 345.

188 KHA, arch. Johan Maurits, vorst van Nassau-Siegen, inv. 1476, afbeelding 98 verso (behorend bij afbeelding 47). De datum van de verovering staat vermeld op een beschrijving van de staat van het fort door de vestingbouwkundig ingenieur Jacob Vleugels.

Afkortingen

GA	gemeentearchief
HA	Hulsterambacht (archief in GA Hulst)
KHA	Koninklijk Huisarchief (Den Haag)
MHC	Markiezenhof Historisch Centrum (Bergen op Zoom)
NA	Nationaal Archief (Den Haag)
RAZVL	Rechterlijk Archief Zeeuws-Vlaanderen
RvS	Raad van State (archief in NA Den Haag)
SG	Staten-Generaal (archief in NA Den Haag)
SZ	Staten van Zeeland (archief in ZA Middelburg)
ZA	Zeeuws Archief (Middelburg)

In deze bijlage geciteerde literatuur

- Buisman, J., Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen, deel 4, 1575-1675, Franeker, 2000.
- Empel, M. van en H. Pieters, Zeeland door de eeuwen heen, Arnhem, Vlissingen, 1974, deel 2.
- Gittenberger, F. en H. Weiss, Zeeland in oude kaarten, Tielt, Bussum, 1983.
- Groot, H. de, Beleggeringh der stadt Grol, met den aenkleeven des jaers MDCXXVII, in: Hugo de Groot's Nederlandsche Jaerboeken en Historien sedert het jaer MDLV tot het jaer MDCIX, tweede boekdeel, Amsterdam, 1681 (een vertaling, door Jan Goris, van een Latijnse editie uit 1629).
- Ham, W.A. van, De vesting Bergen op Zoom en bijbehorende werken, in: J. Sneep e.a. (red.), Atlas van historische vestingwerken in Nederland; Noord-Brabant, Utrecht, 1996.
- Klerk, F.H. de en L. Moerland, De Bevelanden, in: T. de Kruijf e.a. (red.), Atlas van historische vestingwerken in Nederland; Zeeland, Utrecht, 2004, p. 81-101.
- Nemery, P., Histoire militaire de la Zone d'action des redoutes du Nord d'Anvers de 1584 à 1830, in: Revue de l'Armée Belge, jrg. 1896-1897 en 1897-1898; een overdruk hiervan is aanwezig in de Stadsbibliotheek van Antwerpen.
- Nijman, J.H. en A. Somsen, Landschapsvisie West-Brabantse Waterlinie, Wageningen, 2001.
- Raa, F.J.G. ten en F. de Bas, Het Staatsche leger, 1568-1795, deel IV, Breda, 1918.
- Roos, D., Twee eeuwen varen en vechten 1550-1750; het admiralengeslacht Evertsen, Vlissingen, 2003.
- Stellingwerff, N. en S. Schot, De particuliere notulen van de vergaderingen van de Staten van Holland 1620-1640, Den Haag, deel 3, 1957.
- Valkenburg, W.W. van, De kapitein-commandeur Johan Veijser (John Vizer) uit Engeland, zijn nakomelingen en hun verwanten, in: De Nederlandsche Leeuw, 1976, p. 5-260.
- Westra, F., Bouwers van Sterke Werken; Nederlandse ingenieurs in het tweede tijdperk van de Tachtigjarige Oorlog, 1605-1648, Utrecht, 2010.
- Worp, J.A. (bew.), De briefwisseling van Constantijn Huygens (1608-1687), deel 1 (1608-1634), Den Haag, 1911.
- Zuurdeeg, J.P.B., Tholen (eiland), in: T. de Kruijf e.a. (red.), Atlas van historische vestingwerken in Nederland; Zeeland, Utrecht, 2004, p. 71-80.